

УДК 005.585.[005.52:005.334]

Шепеленко О.В., д-р екон. наук, проф. (ДонНУЕТ, Донецьк),
Плахотнік О.О., канд. екон. наук (ДонНУ, Донецьк)

ПЕВНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто механізм діагностики фінансового стану підприємства як один з найважливіших методів оцінки підприємницьких ризиків, визначено етапи, елементи, інструменти та методи діагностики в умовах ризику.

Ключові слова: підприємницький ризик, механізм діагностики фінансового стану підприємства.

Трансформаційні процеси в національній економіці та кардинальні зміни умов господарювання на всіх рівнях значно розширили коло проблем, які є специфічними для сталого розвитку підприємств. Характерною особливістю ринкової економіки є закономірність прояву циклічності економічних процесів, їх повторюваність і прояв ризикових ситуацій та ризиків, наслідком яких можуть бути кризові процеси, ситуації. У зв'язку з розвитком ринкових відносин підприємствам доводиться здійснювати свою діяльність у нашій країні в умовах невизначеності ситуації, що зростає, і мінливості економічного середовища, наслідком чого є неясність і невпевненість в отриманні очікуваного кінцевого результату, а отже, зростають підприємницькі ризики, тобто небезпека невдачі, непередбачених втрат. Тому стає актуальною оцінка підприємницьких ризиків у системі управління ними.

Серед теоретиків, що зробили реальний внесок до розвитку теорії ризиків, можна виокремити таких вчених, як А. Альгін, В. Абчук, І. Бузько, Г. Вербицька, І. Дєєва, І. Зайцева, Дж.М. Кейнс, Ю. Коцюба, А. Маршалл, О. Моргенштейн, Ф. Найт, Дж. Нейман, С. Наконечний, А. Попова, Б.А. Райзберг, Ю. Полшков, В. Черкасов, В. Хрістіановський, У. Шарп та ін.

Проте проблема оцінки й управління ризиками підприємства розглядається в невеликій кількості наукових робіт. Їх основу становлять фундаментальні роботи з теорії ризику, окремі аспекти відображено в наукових дослідженнях у галузі економіки підприємства, фінансового менеджменту та інших економіко-математичних дисциплін [1; 2]. Аналіз робіт показує, що аналізуються окремо взяті проблеми ризику, але залишається нерозробленим метод оцінки підприємницького ризику на підставі відносної оцінки – діагностики фінансового стану підприємства.

Оцінка ризику – це найважливіша складова загальної системи управління ризиком. Вона є процесом визначення кількісної або якісної величини ризику.

Виокремлюють такі методи оцінки ризику: оцінка ризику на основі фінансового аналізу; оцінка ризику на основі доцільності витрат; оцінка ризику за допомогою леми Маркова та нерівності Чебишева [3].

Здійснення кількісної оцінки ризику пов'язане з необхідністю відповідної вихідної інформації. В Україні ринок інформаційних послуг розвинений недо-

статньо, внаслідок чого процес отримання фактичних і достовірних даних є досить складним. Тому відносна оцінка ризику на основі аналізу фінансового стану підприємства є одним з основних методів оцінки підприємницьких ризиків. Фінансовий стан фірми – це комплексне поняття, що характеризується системою абсолютних і відносних показників, відображає розміщення та використання фінансових ресурсів підприємства.

Аналіз цих показників дозволяє оцінити фінансову стійкість підприємства, яка, у свою чергу, є критерієм оцінки ризику. Залежність між фінансовою стійкістю підприємства та ризиком прямопропорційна: як тільки підприємство стає фінансово нестійким – виникають підприємницькі ризики, зокрема ризик банкрутства.

Дослідження ризикових ситуацій викликає необхідність вивчення прояву економічних законів і категорій ринкової економіки на кожному етапі розвитку ринкових відносин, створення та реалізації прогнозованих та аналітичних технологій і систем інформаційної підтримки прийняття рішень у системі державного управління в цілому та окремого підприємства.

Сучасні тенденції розвитку економічного та фінансового аналізу на рівні мікроекономічних процесів припускають підвищення ролі та значення економічного діагностування і як результат – використання методів та підходів діагностики, які дозволять гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, активно втручатися у хід виробничих процесів і постійно змінюваних господарських ситуацій з метою ліквідації «вузьких місць», сприяти управлінню підприємницькими ризиками, що пов'язані з невизначеністю і вибором альтернативних рішень щодо управління господарськими ситуаціями.

Мета статті полягає у вдосконаленні механізму діагностики фінансового стану підприємства з метою оцінки його підприємницьких ризиків.

На основі узагальнення наявних підходів щодо сутності, змісту та етапів проведення діагностики фінансового стану підприємства як засобу дослідження ризикових ситуацій з метою оптимізації підприємницьких ризиків запропоновано механізм діагностики фінансового стану підприємства, поданий на рисунку 1. На відміну від наявних підходів запропонований механізм діагностики фінансового стану дозволяє на основі обґрунтованих інструментів, методів, етапів діагностики, запропонованих коефіцієнтів та їх нормативних значень, шляхом застосування методу вирішення багатокритеріальних завдань, своєчасно передбачити ризикові ситуації, оцінити підприємницькі ризики й обирати оптимальні механізми фінансової стабілізації за критерієм їх економічної доцільності.

Дослідження ризикових ситуацій і підприємницьких ризиків потребує вивчення прояву економічних законів та категорій ринкової економіки в умовах різних видів підприємств, їх специфіки на кожному етапі розвитку ринкових відносин.

Важливою складовою оцінки підприємницьких ризиків підприємства є застосування кількісних, якісних, економіко-математичних методів, проведення економічного аналізу, складовими якого є фінансовий і внутрішньогосподарський аналіз, що зумовлений, насамперед, розмежуванням системи господарського обліку.

Механізм діагностики фінансового стану підприємства

Мета – своєчасне виявлення несприятливих тенденцій у розвитку підприємства та прогнозування ризикових ситуацій і підприємницьких ризиків, знаходження адекватних шляхів їх оптимізації.

Елементи діагностики

Діагностика ліквідності та платоспроможності

Діагностика фінансової незалежності

Діагностика ділової активності

Діагностика рентабельності

Діагностика ефективності випуску й обігу акцій

Діагностика руху коштів

Діагностика якості та конкурентоспроможності продукції

Діагностика вартості підприємства

Діагностика собівартості продукції

Діагностика ефективності забезпечення підприємства трудовими ресурсами

Діагностика техніко-технологічної бази виробництва

Діагностика фінансових результатів

Діагностика рівня економічної безпеки

Діагностика ефективності інвестицій

Інструменти діагностики

Стратегічне планування

Тактичне планування

Бюджетування

Прогнозування

Моніторинг

Контролінг

Управлінський облік

Контроль

Регулювання

Фінансовий аналіз

Бухгалтерський та фінансовий облік

Методи діагностики

Кількісні
індексний, балансовий абсолютних і відносних величин, елімінування, ряди динаміки

Якісні
А-рахунку, Скоупа, латентно-структурного аналізу, еталонний

Фінансового та економічного аналізу
коефіцієнтний горизонтальний і вертикальний аналіз, система Дюпон, трендовий, порівняльний аналіз

Економіко-математичні
факторний аналіз, кластерний аналіз, дискримінантний аналіз, імітаційне моделювання, формування інтегральних показників

Етапи діагностики

Визначення мети діагностики

Збір і обробка інформації

Аналіз фінансового стану підприємства

Контроль за впровадженням рекомендацій у господарську діяльність

Розробка рекомендацій щодо покращання фінансового стану та вибору методів стабілізації

Визначення причин виникнення ризику

Прогнозування фінансового стану

Математичні розрахунки щодо тенденцій розвитку підприємства

Рисунок 1 – Механізм діагностики фінансового стану підприємства

Вивчення наявних тенденцій методичного забезпечення оцінки ризикових ситуацій і підприємницьких ризиків дало змогу значити основні етапи проведення діагностики фінансового стану підприємства в рамках системи управління підприємницькими ризиками:

- визначення кола осіб, які будуть проводити діагностику, розподіл між ними функціональних обов'язків;
- аналіз організаційної структури та структури управління підприємством, його внутрішньогосподарських зв'язків;
- оцінювання ресурсного потенціалу підприємства;
- створення інформаційної бази діагностики;
- вибір методів діагностики та показників індикаторів;
- діагностика підприємницьких ризиків у цілому по підприємству;
- експрес-аналіз фінансового стану;
- прогнозування, обговорення, узгодження результатів дослідження;
- оцінювання потенційних можливостей виживання підприємства в умовах ризикових ситуацій і підприємницьких ризиків;
- формування висновків та їх документальне оформлення.

В результаті дослідження доведено необхідність включення до складу елементів діагностики фінансового стану підприємства в системі управління підприємницькими ризиками діагностики ліквідності та платоспроможності, фінансової незалежності, ділової активності, рентабельності, руху коштів, собівартості продукції, вартості підприємства, ефективності інвестицій, ефективності забезпечення підприємства трудовими ресурсами, техніко-технологічної бази виробництва, якості та конкурентоспроможності продукції, фінансових результатів, рівня економічної безпеки.

Діагностика ліквідності та платоспроможності націлена на визначення забезпеченості підприємства активами для погашення поточної або загальної заборгованості. Вона передбачає групування активів підприємства за ступенем їх ліквідності та пасивів за терміном погашення сукупних зобов'язань. Для цього слід розраховувати загальновідомі коефіцієнти абсолютної, проміжної та загальної ліквідності, платоспроможності, частку абсолютно ліквідних активів у загальній сумі поточних активів, частку дебіторської заборгованості в загальній сумі поточних активів, частку найменш ліквідних активів у загальному обсязі майна підприємства [4].

Діагностика фінансової незалежності передбачає визначення структури джерел фінансування майна підприємства з позиції їх платності та повернення. Тому слід розраховувати такі коефіцієнти як коефіцієнт фінансової автономії, частка власного капіталу в загальному обсязі майна підприємства, співвідношення власного та запозиченого капіталу, наявність власних обігових коштів тощо [5].

Діагностика ділової активності підприємства здійснюється з метою визначення кількості оборотів, які здійснюють сукупні активи або окремі їх елементи за рік або операційний цикл, що дозволяє їм отримувати додаткові прибутки за рахунок прискорення обіговості коштів або залучати додаткові ресурси у зв'язку з уповільненням обігу активів. Тому розраховують коефіцієнти обі-

гу обігових активів, дебіторської заборгованості, виробничих запасів і тривалості їх обігу, а також економічний ефект від прискорення обіговості активів [5].

Діагностика руху коштів націлена на визначення збалансованості грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності в часі та напрямками руху. Це дозволяє заздалегідь передбачити нестачу або надлишок вільних коштів, що прямим чином впливає на платоспроможність та фінансову незалежність підприємства [6].

Розглянемо більш детально ті елементи діагностики фінансового стану підприємства, якими було доповнено запропонований механізм.

Діагностика ефективності випуску й обігу акцій базується на тому припущенні, що акції підприємства є певним індикатором його економічної ефективності. Придбаваючи акції, їх власники розраховують на досить високий прибуток (не нижче за банківський відсоток на депозитні внески), а власники акціонерного капіталу постійно стежать за ефективністю його використання, розмірами дивідендів, що нараховуються, виплачуваних акціонерам за минулий рік. Крім того, акціонери є певною мірою власниками фондів підприємства, які збільшуються в міру погашення кредитних заборгованостей.

У більшості випадків за умови розширення та реконструкції виробництва залучається як акціонерний капітал, так і позиковий капітал, що надається банками. Для обґрунтованих рішень щодо обсягів акціонерного і позикового капіталів, що залучаються для реконструкції та розширення виробництва, детального розгляду умов випуску акцій, термінів і розподілу суми повернення позикових коштів за часом після введення об'єктів в експлуатацію необхідний спеціальний методичний апарат, який давав би правильне орієнтування в оцінці можливостей виконання пропонованих контрактів у разі отримання позикових коштів і забезпечення їх повернення в пропоновані банком терміни.

Практика інвестиційних вкладень у різні проекти показує, що привабливість проектів для інвесторів залежить від джерел фінансування, їх співвідношень, оскільки від них залежить і ступінь ризику в поверненні позикових коштів. Менший ризик для інвесторів мають проекти, в яких основну частку капіталу, що інвестується, складають власні кошти підприємства, оскільки при цьому менша частина одержуваного прибутку буде витрачена на оплату відсотків і у інвесторів буде великий ступінь упевненості в отриманні обігових коштів у повному обсязі в задані терміни.

Діагностуючи якість і конкурентоспроможність продукції, під конкурентоспроможністю розуміють здатність продукції відповідати вимогам ринку. Якість продукції – це сукупність її споживних функцій, що відображають значущість і ступінь задоволення потреб людей і організацій, які купують цю продукцію для її використання за основним функціональним призначенням відповідно до властивостей, що потрібні для цього. Основні показники, які рекомендовано застосовувати для діагностики якості та конкурентоспроможності продукції, наведено в таблиці 1.

В основу діагностики вартості підприємства було покладено такі моделі визначення вартості основної діяльності підприємства: модель дисконтованого вільного грошового потоку та модель економічного прибутку.

Таблиця 1 – Показники діагностики якості та конкурентоспроможності продукції

Ознака групування показників	Показники
Показники призначення	Продуктивність Універсальність застосування Якість виконуваних функцій, КПД Норми витратних коштів
Показники надійності	Рівні уніфікації та стандартизації Технологічна сумісність Експлуатаційна сумісність щодо ремонту, обслуговування, матеріалів
Технологічні показники виробництва	Трудомісткість виготовлення Матеріало- і енергоємність Можливість механізації і автоматизації виробництва
Економічні показники	Витрати матеріальних ресурсів Витрати фінансових коштів на придбання та експлуатацію Витрати часу за умови застосування Економічна ефективність виробу
Ергономічні і естетичні показники	Простота, зручність використання Безпечність зберігання та застосування Інформативність виробу, якість упаковки Якість документації

Слід відзначити, що обидві моделі дають однакові результати, бо засновані на одних і тих же початкових даних. Модель дискontованого вільного грошового потоку застосовується частіше, але для контролю правильності обчислень корисно проводити розрахунки за обома моделями.

У моделі дискontованого вільного грошового потоку вартість основної діяльності підприємства визначається аналогічно чистій поточній вартості інвестиційного проекту, тобто як сума майбутніх щорічних грошових потоків від основної діяльності (щорічних вільних грошових потоків), які є дискontованими по ставці, що відображає ризики цих грошових потоків. Цілком природно, що роль дисконтної ставки відіграє значення середньозважених витрат на капітал.

Разом з тим оцінка вартості основної діяльності підприємства має одну істотну відмінність від оцінки інвестиційного проекту. Як правило, інвестиційний проект має кінцеву тривалість життя, тому його чиста наведена вартість дорівнює сумі скінченного числа дискontованих грошових потоків. Проте підприємство має, взагалі, невизначену тривалість життя. Якби тривалість його існування була вічною, для розрахунку вартості його основної діяльності потрібно було б просто підсумувати нескінченне число дискontованих грошових потоків. Але це не так. Тому в ході оцінювання вартості основної діяльності підприємства використовується певне спрощення, яке, як показує практика, є ціл-

ком реалістичним. За умови розрахунку вартості основної діяльності підприємства прогноз вільного грошового потоку здійснюється в бізнес-плані лише на декілька (звичайно на п'ять) років уперед за такою методикою.

Вартість основної діяльності підприємства включає дві складові: вартість прогнозного періоду (створювану протягом п'ятирічного періоду прогнозування результатів діяльності підприємства) і продовжену вартість (створювану протягом невизначено довгого проміжку часу після закінчення прогнозного періоду). Іншими словами, має місце така формула:

$$WACC + ВПП + ПВ = ВОД, \quad (1)$$

де $WACC$ – значення середньозважених витрат на капітал;

$ВПП$ – вартість прогнозного періоду;

$ПВ$ – продовжена вартість;

$ВОД$ – вартість основної діяльності компанії.

У випадку, якщо значення середньозважених витрат на капітал $WACC$ не змінюється в часі, вартість прогнозного періоду ($ВПП$) розраховується за формулою (2) (при цьому вважається, що прогнозний період дорівнює п'яти рокам):

$$ВПП = \frac{ВГП^{(k)}}{(1 + WACC)^{(k)}}, \quad (2)$$

де $ВПП$ – вартість прогнозного періоду на початок першого року прогнозного періоду;

$ВГП^{(k)}$ – вільний грошовий потік підприємства в k -й рік прогнозного періоду (відповідно до прогнозів бізнес-плану).

У випадку, якщо прогнозний період рівний чотирьом рокам, формула (2) розрахунку $ВПП$ має чотири доданки, шести – шість і т. ін.

Якщо значення середньозважених витрат на капітал $WACC$ змінюється в часі (що звичайно відповідає дійсності), то формула (2) набуде вигляду (3):

$$ВПП = ВПП^{(1)} + ВПП^{(2)} + ВПП^{(3)} + ВПП^{(4)} + ВПП^{(5)}, \quad (3)$$

$$ВПП^{(k)} = \frac{ВГП}{\prod_{i=1}^k (1 + WACC^{(i)})}, \quad (4)$$

де $WACC^{(i)}$ – середньозважена вартість капіталу компанії в i -й рік, $i = 1, \dots, k$.

Продовжена вартість основної діяльності підприємства обчислюється за формулою (5):

$$PB = \frac{NBGP}{WACC - g}, \quad (5)$$

де *NBGP* – нормальний вільний грошовий потік, тобто вільний грошовий потік у перший рік після закінчення прогнозного періоду (також прогнозується в бізнес-плані компанії);

g – очікувані темпи зростання вільного грошового потоку в безстроковій перспективі.

За формулою (5) продовжена вартість обчислюється на початок першого року після прогнозного періоду, тому для приведення її до початку прогнозного (що необхідно для коректності обчислення вартості основної діяльності компанії) це значення потрібно помножити на дисконтний коефіцієнт $\frac{1}{(1 + WACC)^5}$

у тому випадку, якщо величина *WACC* не змінюється в часі, і на дисконтний коефіцієнт $\frac{1}{\prod_{i=1}^5 (1 + WACC^{(i)})}$ в тому випадку, якщо величина *WACC* змінюється

в часі. При цьому як і раніше передбачається, що прогнозний період дорівнює п'яти рокам.

Суттєвий вплив на фінансовий стан підприємства мають показники техніко-технологічної бази виробництва, що відображено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Показники діагностики техніко-технологічної бази виробництва

Ознака групування показників	Показники
Рівень технічної оснащеності праці	Фондооснащеність праці Енергооснащеність праці
Рівень прогресивності технології	Структура технологічних процесів за трудомісткістю Питома вага нових технологій за обсягом або трудомісткістю продукції Коефіцієнт використання сировини та матеріалів
Технічний рівень обладнання	Продуктивність (потужність) Надійність, довговічність Питома вага прогресивних видів обладнання в загальній його кількості Питома вага технічно й економічно застарілого обладнання в загальній кількості
Рівень механізації та автоматизації виробництва	Ступінь охоплення робітників механізованою працею Питома вага обсягу продукції, що виготовляється за допомогою автоматизованих засобів праці

Створення нового виробництва, реконструкція підприємства, оновлення його обладнання і технології, випуск нової продукції потребують вкладень великих фінансових коштів. Головна проблема, яку доводиться вирішувати в цих умовах, – це формування раціональної структури джерел фінансових коштів з метою фінансування необхідних обсягів майбутніх витрат і забезпечення бажаного рівня доходів за умови реалізації інвестиційного проекту.

Підприємства в основному застосовують два способи фінансування інвестицій: внутрішнє фінансування за рахунок власних коштів, формованої з амортизаційних відрахувань і одержуваного прибутку, і зовнішнє – за рахунок довгострокових позик (кредитів) і емісії акцій, конвертованих облігацій, використання інших цінних паперів. Отримання довгострокових позик, їх обсяг залежать від обсягу внутрішнього фінансування, оскільки банки в разі надання довгострокових кредитів особливу увагу звертають на співвідношення власних і позикових коштів. Обсяг власних коштів підприємства, їх співвідношення з позиковими характеризують показники ліквідності, ризик банкрутства підприємства в період реалізації інвестиційного проекту.

З метою діагностики ефективності інвестицій застосовують методи терміну окупності інвестицій та визначення рентабельності інвестицій

Метод розрахунку терміну окупності інвестицій полягає у визначенні того терміну, який необхідний для відшкодування суми первинних інвестицій, тобто періоду, за який сума грошових надходжень від реалізації проекту буде дорівнювати сумі первинних інвестицій, і засоби, що інвестуються, будуть повернені за рахунок доходів. Він дає попередню відповідь про ступінь ризику проекту, який залежить, як вважають багато фінансових менеджерів, від тривалості терміну повернення інвестованих сум. Чим коротше термін окупності, тим більше надходження коштів від реалізації проекту в її перші роки, тим краще умови для виживання підприємства, вище рівень його ліквідності. Метод розрахунку терміну окупності не дає повного уявлення про ефективність інвестиційних проектів, оскільки не враховує різну вартість грошей у часі (не застосовує їх дисконтування), а також не дає оцінку ефекту від надходження доходу після терміну окупності. Зважаючи на ці недоліки, цей метод слід розглядати як один із методів попередніх оцінок для отримання уявлення про порівняння проектів щодо їх ризикованості.

За умови застосування методу визначення рентабельності інвестицій рентабельність інвестицій визначається як відношення середньої величини доходу підприємства (до процентних і податкових платежів) до середньої величини інвестицій. При цьому середня величина інвестицій визначається як середнє між вартістю активів на кінець і початок певного періоду:

$$I_{CP} = \frac{1}{2}(B_{AK} - B_{АП}), \quad (6)$$

де B_{AK} – вартість активів на кінець періоду;

$B_{АП}$ – вартість активів на початок періоду;

I_{CP} – середня величина інвестицій.

Позначимо щорічний прибуток від реалізації інвестицій символом P_1 , а рентабельність інвестицій символом R . Тоді формула для рентабельності інвестицій до процентних і податкових платежів набуде вигляду (7):

$$R = \frac{P_1}{I_{CP}} = \frac{2P_1}{(B_{AK} - B_{АП})}. \quad (7)$$

Залежність для рентабельності інвестицій після податкових, але до процентних платежів має вигляд (8):

$$R = \frac{2P_1(1 - \omega_H)}{(B_{AK} - B_{АП})}, \quad (8)$$

де ω_H – ставка оподаткування.

Діагностику рівня економічної безпеки в рамках діагностики фінансового стану підприємств пропонується проводити на основі визначення сукупного критерію за допомогою зважування та підсумовування окремих функціональних критеріїв, які розраховуються через порівняння (зіставлення) величини загрози економічної безпеки та ефективності заходів для її відвернення.

Сукупний критерій економічної безпеки підприємства $k_{ceбn}$ можна розрахувати за формулою:

$$k_{ceбn} = \sum_{i=1}^n k_i d_i, \quad (9)$$

де k_i – величина окремого критерію за i -ою функціональною складовою;

d_i – питома вага значущої i -ої функціональної складової;

n – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Оцінка рівня економічної безпеки здійснюється шляхом порівняння розрахункових $k_{ceбn}$ з реальними величинами цього показника, які одержано раніше щодо підприємства, а також (коли це можливо) стосовно аналогічних суб'єктів господарювання відповідних галузей економіки.

Таким чином, оскільки управління підприємницькими ризиками здійснюється на даних оцінки ризику, то відносна оцінка ризику на основі аналізу фінансового стану підприємства – один із найдоступніших у наш час методів оцінки ризику для підприємницьких структур. Аналіз фінансового стану підприємства є одним з елементів оцінки підприємницьких ризиків, зокрема запобігання банкрутству підприємства на ранніх стадіях. За результатами діагностики фінансового стану підприємства керівництво може приймати управлінські рішення щодо оцінки підприємницьких ризиків з метою управління ними. Наведений

механізм за допомогою методів, інструментів дозволяє діагностувати фінансовий стан підприємства в коротко- та довгостроковий періоди. Виходячи з цього можна розглядати питання про необхідність формування відповідних систем заходів щодо управління підприємницькими ризиками з метою їх оптимізації, що сприятиме фінансовій стійкості підприємств.

Література

1. Коць О.О. Класифікація ризиків промислового підприємства / О.О. Коць // Проблеми економіки і управління. Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 554. – С. 96-103.
2. Вербицька Г.Л. Оцінка економічного ризику / Г.Л. Вербицька // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4. – С. 129-136.
3. Чалый-Прилуцкий В.А. Рынок и риск. Методические материалы (пособие для бизнесменов) по анализу оценки и управления риском / В.А. Чалый-Прилуцкий. – М.: НИУР, Центр СИНТЕК, 1994. – 134 с.
4. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова [та ін.]; за ред. О.В. Мозенкова. – Х.: ІНЖЕК, 2003. – 272 с.
5. Крюков А.Ф. Анализ методик прогнозирования кризисной ситуации коммерческих организаций с использованием финансовых индикаторов / А.Ф. Крюков, И.Г. Егорычев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 2. – С. 91-98.
6. Финансовое положение предприятия: оценка, анализ, планирование / Под ред. А.В. Черчесл. – Сумы, 1999. – 333 с.